

Araştırma Makalesi-Research Article

TÜRK SİYASİ DÜŞÜNÇESİNDE YERLİLİK MESELESİ 1990'LI YILLARDAKİ BİR TARTIŞMANIN SONUÇLARINA İLİŞKİN DÜŞÜNCELER*

Yıldırım ERBAŞ*

ÖZ: Modern Türkiye’de yerlilik fikrinin siyasal ve toplumsal düşünce üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Aynı zamanda, tek başına bir siyasi ideoloji veya toplumsal bir hareket oluşturmamış olsa da, yerlilik fikrinin, sağ ve sol ideolojilerde belirli bir karşılığının bulunduğunu söylemek mümkündür. Burada ilgi çekici olan, nadir örnekler haricinde, yerliliğin doğrudan bir tartışma konusu olmaması veya doğrudan bir tanımlama çabasına girilmemiş olmasıdır. Ancak 1990’lı yıllarda Türk sağ ve sol düşüncesi içerisinde yerleştirebileceğimiz kimi entelektüellerin yerlilik meselesini doğrudan ele aldıkları görülmektedir. Bu çalışmada, ağırlıklı olarak, 1989 yılında yayın hayatına başlayan iki derginin yazarlarının tartışmaları ele alınacaktır: *Türkiye Günlüğü* ve *Birikim*. Bu çalışma, 1990’lı yıllarda bahsi geçen entelektüellerin yerliliği nasıl tartıştıkları, yerliliğe ne tür anlamlar verdikleri ve kendi siyasi yaklaşımlarıyla yerliliği nasıl ilişkilendirdikleri konusunda betimleyici bir çalışmadır. Çalışmanın diğer

* Bu makale giriş ve sonuç bölümleri dışında doktora çalışmamın (Türkiye’de Sol Düşünce ve Yerlilik Sorunsalı: Birikim Dergisi Örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014) bir kısmındaki içeriğin yeniden düzenlenmesi suretiyle hazırlanmıştır/This article has been prepared by rearranging the content of a part of my doctorate study (The Problematique of Nativism in Turkish Leftist Thought: The Example of Birikim Review, Gazi University, Institute of Social Science, 214) except the introduction and conclusion.

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yildirim.eras@rumeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8835-5532.

Geliş Tarihi-Received Date: 09.05.2020
Kabul Tarihi-Accepted Date: 22.08.2020

bir amacı ise sonuç kısmında yapılacak karşılaştırma aracılığıyla, yerliliğin farklı anlamlarına ve siyasi içerimlerine ilişkin bazı tespitlerde bulunmaktadır. Bu karşılaştırmanın yerliliğin anlamı ve ilişkili olduğu meseleleri derli toplu bir şekilde ortaya koyma konusunda yardımcı olması beklenebilir.

Anahtar Kelimeler: Yerlilik, Sağ Düşünce, Sol Düşünce, Türkiye Günlüğü Dergisi, Birikim Dergisi.

NATIVENESS ISSUE IN TURKISH POLITICAL THOUGHT THOUGHTS ABOUT RESULTS OF A DISCUSSION IN 1990s

ABSTRACT: The idea of nativeness has an significant effect on social and political thought in modern Turkey. At the same time, it is possible to say that the idea of native nessfinds a certai counter part in the right and left ideologies, even though it did not constitute a political ideology or a social movement on its own. What is interesting here is that, with the exception of rare examples, nativeness is not a matter of direct debateor an attempt to define it directly. This study will mainly discuss two magazines about the author that was launched in 1989: Türkiye Günlüğü and Birikim. However, this study is a descriptive study on how the intellectuals discussed the nativeness, what meaning they gave to the nativeness, and how they relate the native nesswith their own political approach in the 1990s. Another aim of the study is to make some determinations regarding the different meanings and political implications of the nativeness through comparison in the conclusion part. It can be expected that this comparison will help to reveal the meaning of nativeness and the issues it is related to.

Keywords: Nativity, Rightist Thought, Leftist Thought, Türkiye Günlüğü Dergisi, Birikim Dergisi.

GİRİŞ

Modern Türkiye’de yerlilik fikrinin siyasi ve toplumsal düşünce üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Ayrıca, tek başına bir siyasi ideoloji veya toplumsal bir hareket oluşturmamış olsa da yerlilik fikrinin sağ ve sol ideolojilerde belirli bir karşılığının bulunduğunu söylemek mümkündür. Yerlilik, en genel biçimiyle, modernleşmenin toplumları birbirine benzeştiren/yakınlaştıran

süreçleri karşısında farklılığını muhafaza etme düşüncesi olarak tanımlanabilir. Bu düşünce biçimi, ülkenin/siyasi-toplumsal bütününe/formasyonunun tarihsel ve/veya doğal/özel ayrık özelliklerinin olduğunu ve bunların korunması ya da toplumsal kuruluşun bunlara dayanmaya devam etmesi veya geri dönmesi gerektiğini ileri sürer. Bu tanım kabul edilecek olursa yerlilik düşüncesinin Osmanlı/Türk düşüncesinin kurucu fikirlerinden biri olduğu konusunda da belirli bir uzlaşma sağlanabilir.

Yapılacak kısa bir liste dahi yerlilik fikrinin Türk düşüncesi üzerinde sahip olduğu ağırlığı göstermeye yetecektir. Yeni Osmanlı düşüncesinin Avrupalı fikir ve kurumlarla geleneksel kurum ve fikirleri telif etme gayretleri; Ziya Gökalp'in "çağımız medeniyetinin akıl ve bilimiyle donanmış olduğumuz halde bir Türk-İslam kültürü yaratmaya çalışmalıyız" sözünde ifadesini bulan sentezciliği; Kemalizm'in -bütün batılılaşmacı arka planına rağmen- milliyetçiliğinin, Türk'ün Osmanlı ve İslami geçmişini atlayarak seküler özüne ulaşma çabası; Şevket Süreyya Aydemir'in Kadro dergisindeki yazılarıyla Cumhuriyet devrimlerini ve Kemalizmi sol bir milliyetçilik olarak yeniden tanımlama çabası; Peyami Safa'nın Kemalizmi ve Cumhuriyet devrimlerini değerlendirirken Türk'ü modernleşmenin/Avrupalaşmanın kadim bir öznesi olarak görmesi ve bu yeni süreci (modernleşmeyi) bir taraftan sahiplenirken diğer taraftan kendisi kalmanın yolunu göstermeye çalışması; Kemal Tahir'in ve M. Ali Aybar'ın yerli sosyalizm arayışları, ayrıca yine Türk solu içerisindeki Türkiye'nin farklılığına yönelik arayışlar; Cemil Meriç gibi bir muhafazakârın ve İsmet Özel gibi bir İslamcının farklı bir kültürü veya medeniyeti temsil ettiğimiz, dolayısıyla farklı bir dünyanın kuruluşuna aday olmamız gerektiğine yönelik vurguları yerlilik fikrinin tezahürleri olarak okunabilir.

Burada ilgi çekici olan, nadir örnekler haricinde, yerliliğin doğrudan bir tartışma konusu olmaması veya doğrudan bir tanımlama çabasına girilmemiş olmasıdır. Ancak 1990'lı yıllarda Türk sağ ve sol düşüncesi içerisine yerleştirebileceğimiz kimi entelektüellerin yerlilik meselesini doğrudan ele aldıkları görülmektedir. Bu çalışma, 1990'lı yıllarda bahsi geçen

entelektüellerin yerliliği nasıl tartıştıkları, yerliliğe ne tür anlamlar verdikleri ve kendi siyasi yaklaşımlarıyla yerliliği nasıl ilişkilendirdikleri konusunda betimleyici bir çalışmadır.

Çalışmanın diğer bir amacı ise sonuç kısmında yapılacak karşılaştırma aracılığıyla, yerliliğin farklı anlamlarına ve siyasi içerimlerine ilişkin bazı tespitlerde bulunmaktır. Bu karşılaştırmanın yerliliğin anlamı ve ilişkili olduğu meseleleri derli toplu bir şekilde ortaya koyma konusunda yardımcı olması beklenmelidir.

Çalışmada, ağırlıklı olarak, 1989 yılında yayın hayatına başlayan iki derginin yazarlarının tartışmaları ele alınacaktır. *Türkiye Günlüğü* dergisi milliyetçi/muhafazakâr düşüncüyü liberal ve demokratik siyasi değerlerle birlikte ele almayı deneyen bir dergi iken, *Birikim* dergisi sosyalizmi yeniden tanımlama girişimi olarak aynı tarihlerde yayımlanmaya başlamıştır.¹ Her iki dergi de çok farklı kesimlerden akademisyen ve entelektüellerin fikirlerini ve çalışmalarını sunabildikleri bir entelektüel platform olma amacını gütmekte ve bu iddialarını önemli olarak gerçekleştirmektedir. Her iki dergiyi temsil ettiğini düşündüğüm yazarlar, bahsi geçen dergilerin sürekli yazarları olmuşlardır. Ayrıca konu hakkında temsil edici nitelikte yazılara da sahiptirler. Bu nedenle fikirleri ele alınacak isimlerin bu dergiler dışındaki yazı ve kitaplarına da başvurulmuştur.

1. TÜRK SAĞININ SOLA DÖNÜK YERLİLİK ELEŞTİRİSİ: GELENEK İLE TOPLUMA YABANCILAŞMANIN ÇEŞİTLİ BOYUTLARI VE SİYASİ SONUÇLARI

1990'lı yıllarda, sağın, yerlilik meselesi üzerine görüşleri daha çok batılılaşma ve solun bu konudaki performansının eleştirisi üzerinden gündeme gelir. Aslında solun yerli olmadığına ilişkin Türk sağının kanaati yeni değildir. 1980 öncesi sağ düşüncede, solun yerli olmadığına ilişkin fikrin yerleşik bir hal aldığı söylenebilir. Bu söylemde sol, dine, tarihe, geleneğe; genel olarak söylenirse, milli kimliği oluşturduğu iddia edilen öğelere

¹ Birikim dergisi ilk olarak 1975-1980 yılları arasında yayımlanmış, 9 yıllık bir aradan sonra 1989'da yeniden yayımlanmaya başlamıştır.

yabancılığıyla tanıtılır.² Şerif Mardin, solun yabancılığına ilişkin bu fikrin Türk düşüncesine yerleşmiş bulunan genel bir tutumla ilişkili olabileceğini ifade eder. Mardin, “Türkiye’de eskiden beri en ciddiye alınan radikalizm şekli din aleyhtarlığı olmuştur” der ve solun da bu radikalizm çerçevesinde algılandığını belirtir. Bu söylemde solcu olmak, din aleyhtarlığı nedeniyle vatan hainliğiyle kolayca ilişkilendirilebilir. Mardin, kozmopolitlikten, laiklikten ve bir insanlık düşüncesinden bahsedenlerin dahi solcu ve aynı zamanda vatan haini ilan edilebildiğini; hâlbuki “sosyal reformun en geniş şeklini isteyen kimse bunu bir din esasına oturtabilirse ‘sol’cu” olarak görülmediğini söylediğinde, solun neden yerlilikten dışlanmış olduğu çok açık bir şekilde ortaya çıkmış olur (Mardin, 2005: 167-168).

Solun yerli olmadığı eleştirisinin tek gerekçesi geleneksel toplumsal değerler karşısındaki durumu değildir. Cumhuriyetin ilk sosyalistlerinin, din ve geleneksel değerlerin belirlediği toplumu onun kadar kapsamlı seküler bir toplumla değiştirme özlemi içinde olduklarını ve bu nedenle Kemalist modernleşmenin bürokratik elitizmiyle göbek bağı kopartamadıklarını, dolayısıyla toplumla ve onun değerleriyle ilişkilerinin zayıf kaldığını (solun Türk halkıyla ancak hapishanelerde tanıştığını) ifade eden Kemal Karpat’ın Türkiye’deki sol hareket üzerine erken değerlendirmesi (Karpat, 1967: 169-186) dikkate alınırsa, bahsi geçen yabancılık iddialarının sosyo-politik temellerinin de olduğu görülebilir. Kendi halkına yabancılaşan, kendi grup/sınıf çıkarları adına ülke siyasetini yönlendiren ve Batı’nın/kapitalizmin çıkarlarının temsilcisi konumuna düşen bürokratik elite sol aydınların yaklaşmasına dikkat çeken İdris Küçükömer de benzer bir değerlendirmede bulunmaktadır. Buna göre, solcu entelektüel, toplum karşısında ve devlet ile Batı’nın (dolayısıyla kapitalizmin) yanında yer almış ve bu nedenle Türkiye’de solun halkla irtibatı

² Fethi Tevetoğlu bu yöndeki görüşlerini oldukça sert ifadelerle sunar (Tevetoğlu, 1967: 7-13). Necip Fazıl Kısakürek de solcuları “halk ve millet kökünden asla” beslenemeyen ve “dışarıdan takviyeli bir ihtilalden başka” önerisi olmayan “damgalı adamlar gövdesi” ve “küfür yobazları” olarak adlandırır (Kısakürek, 2012: 471, ayrıca 459-460).

zayıf kalmıştır (Küçükömer, 2006). Bu iddianın, sağ entelektüeller tarafından da sürdürüldüğü görülebilir. Solun, devletle ve otoriter Batılılaşma deneyimiyle kurduğu ilişki nedeniyle solculuğu dahi tartışmalı hale getirilmiş ve 1960-1980 arasındaki dönem hariç toplumsal ve siyasal bir seferberliğe yol açamamasının nedeni bu zaafllara bağlanmıştır.

1980 sonrası milliyetçi düşüncenin yeniden tanımladığı mecralardan biri olan *Türkiye Günlüğü* dergisi yazarları sola yönelik kendilerinden önce belirtilen bu genel kanaatleri paylaşmakta ve sürdürmektedirler. Derginin önemli yazarlarından Durmuş Hocaoğlu, Marksizm'in Batı'daki belirli gelişmelerin ve toplumsal şartların ürünü olduğunu belirttikten sonra, "Marksizm o şartlarda, o topraklarda, o iklimlerde doğdu, doğmak zorunda idi ..." der ve sorar: "Türkiye'de Marksizm'in doğmasını zaruri kılacak hangi şart, hangi sosyal ve fikri iklim vardı?" Hocaoğlu'nun bu soruya cevabı nettir: "Bana kalırsa, hiçbirisi." (Hocaoğlu, 2002: 207). Marksizm'in Türk toplumuna yabancılığı zaten baştan veriliyken, Türk solunun tarih, gelenek ve din karşısındaki bilinen tutumu bu ideolojinin içselleştirilmesini ihtimal dâhilinden tamamen çıkarmıştır.

Türk Solu, Din'e -spesifik adıyla 'İslâm'a- Gelenekler'e ve Tarih'e karşı bir isyan hareketi olarak ortaya çıkmış ve bütün tarih boyunca da bu niteliğini hep muhafaza etmiştir [...] Sol bir başkaldırıdır; Din, Tarih, Gelenek'e karşı bir başkaldırı. Fakat onun, bu başkaldırıdaki modelleri kendi tarihimiz içerisinden çıkarılmış değil, çok büyük ölçekte, Batı'nın kendi tarihinde oluşmuş olan hazır modeller üzerine oturtulmuştur. [...] Türk Solu, batılılaşmanın bir ürünü ve çocuğudur. Onun asıl ilham ve beslenme kaynağı hep Batı olmuş, hemen hemen hiçbir şekliyle Doğu'dan, kendi tarihinden, 'kendisi'nden mümkün merteye en ufak bir çizgi dahi taşımamaya bilhassa özen göstermiştir [...] Türk Solu, Türk kültürünün, kendi içinden, doğrudan kendi dinamikleriyle ürettiği bir hareket değildir; bir 'aşı'dır. [...] Yine bu perestiş, Batı'dan intikal eden birçok şeyin -fikirden kültür ve gündelik hayat tarzlarına varıncaya kadar- Sol tarafından adeta 'sıfır gümrük' ile ithal edilmesine de yol açmıştır. [...] Ağır bulunan bir eleştiri olacağından eminim, ama samimi kanaatim, bu sebeplerden dolayı, Türk Solu'nun kendi tarihimizin bir neticesi olmakla beraber kendi ürünümüz olmadığını ve milli bir karakter taşımadığı şeklindedir (Hocaoğlu, 2002: 215).

Dinin vazgeçilmezliğini bir diğer *Türkiye Günlüğü* yazarı A. Turan Alkan daha açık ifadelerle belirtmektedir. “Keza ‘din’, dünyanın her yerinde kitlelerin dünya görüşlerini büyük nispette şekillendiren, ontolojik suallere hazır cevaplar sunan bir kavramlar ve anlamlar dizisidir; ait olduğu uzviyetin ‘din’ini, dinden türetilmiş değer yargılarını, davranış kalıplarını müstekreh, kendine yabancı ve anlaşılmaz bulan birisi, o uzviyete (veya topluma) hitap etme kabiliyetini tahdit etmiş, tenkit hakkını karikatürize etmiş ve lisanını ebkem hale getirmiştir demektir” (Alkan, 1998: 79). Bu çerçevede sıkışıp kalan sol, toplumla irtibat kurmak adına, alt kimlikleri siyasallaştırarak Türk toplumunun siyasi krizlerinin de sorumlularından biri olmuştur (Alkan, 1998: 79-80).

Türkiye Günlüğü yazarları sola yine de hakkını teslim etmeye çalışır. Hocaoğlu’na göre uzun yüzyıllar mahrum kaldığımız felsefe ve özgür akla yeniden, “başka bir iklimden de olsa” kavuşmamızı sağlayan sol olmuştur. Hocaoğlu, solun “dünya”ya ilişkin teorik ilgisinin neticesi olan entelektüel ürünlerin Türkiye’nin anakronikleşmesini engellediğini de belirtir. Ayrıca sağın entelektüel kapasitesinin yetmezliği solun Doğu’ya yönelik ilgisinin yokluğundan sorumludur. Hocaoğlu, aynı zamanda, sağın yerlilik noktasındaki performansından da memnun değildir. (Hocaoğlu, 2002: 215-216). Alkan ise meseleye farklı bir bakış getirerek, sağın düşünsel anlamdaki vasıfsızlığını solun yerlilik konusundaki zaafına bağlar. Sağ, kendisine, sola nazaran daha geniş bir toplumsal zemin bulabildiyse, yerlilik lisanına yönelik doğal yakınlığı nedeniyle. Ancak, sağ, “iradi bir tercih değil bir refleksiyle ‘yerli’ mevzilerde kaldı; esasen hep oradaydı. Türkiye’de sağ varlık sebebini ‘sol’da buldu.” Yerli olana iltifat etmeyen sol ve tepkisellikle sınırlı kalan sağ, “varlığını ve devamını sahih bir sebebe istinat ettiremeyen bu iki abes tercih”, eğer yerlilik noktasında buluşabilseydiler Türkiye’deki siyasi krizin aşılmasına katkıda bulunabilirlerdi. “‘Türk solu’, toplumu sefil, geri ve aciz görerek sert üsluplu bir değişim programına tabi tutan CHP tarzı inkılâpçılığın dümen suyunda akmak yerine, ‘yerli’ bir pozisyon tercih ederek, sosyalizmin Türkiye’de daha geniş, sahih ve insani

bir zemin tutmasını sağlayabilirdi” (Alkan, 1998: 79-80). Anlaşılabilirliği gibi, Cumhuriyet Batılılaşmasının topluma tepeden bakan ve onun değerlerini dönüştürmeye çalışan otoriter zihniyetiyle sol arasındaki yakınlaşma, solun, sağ tarafından Batılılaşmacı elitizmin yanında gösterilmesine sebep olacaktır.

Batıcı elitizm suçlaması ve toplumla irtibat kuramama eleştirisi, demokratik siyaset hakkında sağ yerlililiğin olumlu bir bakış açısı sunacağı izlenimini veriyor. Yerlilik ve demokrasi ilişkisi hakkında söz alan Alkan için yerlilik, “sivil inisiyatifi ön plana alan, demokrat, örgüt hiyerarşisine soğuk bir yaklaşımı ifade ediyor” diyerek bu ilişkiye olumlu bir şekilde baktığını göstermektedir. Din konusunda solu eleştirmesine rağmen Alkan’ın yerlililiği farklı inançlar konusunda da oldukça müsamahakâr: “‘Yerli’nin herhangi bir dini inancın veya siyaset tarzının mü’mini veya müdafii olması gerekmiyor, ama her inanca ve mesrebe saygıyı önşart kabul ediyor [...] Kendine mahsus bir ‘mukaddes’ değerler hiyerarşisi yok [...]” Bu demokratik ve müsamahakâr tavra rağmen bazı kırmızı çizgiler de yok değildir: Alkan’a göre yerlilik “ezelle ebed arasında bir tabii duruş yeri. Tek insan ve topluluk halinde ‘biz’ denilen şeyin ‘ötekilerle’ farklılaştığı yerin orijinini tanımak, kabullenmek ve ondan razı olmak” (Alkan, 1999: 96). *Türkiye Günlüğü* yazarları milliyetçi/muhafazakâr ideolojiyi liberal ve demokratik siyasi değerlerle kaynaştırma amacına sahip bir dergi olarak dikkat çeker. Alkan’ın yerlilikle demokrasi arasında kurmaya çalıştığı irtibatın bu amaca uygun olduğunu görmek mümkündür.

Solun yerli olmadığına ilişkin ifadeler bir dönem sosyalist kimliğiyle tanınan İsmet Özel’in yazılarında da görülebilir. Özel Türkiye’nin asıl gerçeği, nomos’u olan İslâm’a olan mesafesini bir düşüncenin sahihliğini belirleyecek bir kıstas olarak koyar ve solcuları bu gerçekliğe uzak olmakla suçlar (Özel, 1984: 29-37). Özel bir zamanlar solcu oluşunun sahih gerekçelerini göstermek de ister. Solun Türkiye’de 60’lı yıllardan sonraki yükselişi “Türk toplumunun Batılılaşma uğruna ödediği büyük bedeli, Batılı kalarak, ama Batı dünyasının izleyicisi olarak değil, gerekirse rakibi olarak telafi etme arzusunun belirtilerinden biriydi” ve bu anlamda Batılılaşmanın vicdan azabıydı (Özel, 2011: 59-60). Aynı zamanda,

solun, Türkiye’de yükselişinin yurtseverlikle de doğrudan alakası vardı (Özel, 2011: 45). “Sosyalist olmak bana yurtseverliği, yani toprağı ve insanıyla kendi ülkemin benimsenişini getirmişti. Kendi ülkemde tehlikeli olmamak, kendi ülkemi tehlikeye atmamak fikri belli bir psikolojik rahatlık sağlıyordu bana” (Özel, 2011: 80). Özel’in solda aradığı, teori ile Türkiye gerçekleri arasında ilişki kurabilen, evrensel kavramların yerli olanı açıkladığı değil, yerli olanla açıklandığı vatansever bir siyaset anlayışıdır (Özel, 2011: 56-57). Bunların dışında, Özel’in şair oluşu da solculuğunu gerekçelendirir. Solla bir şairin ilişkisi, şiirin aşkın karakteriyle solun dünyayı evrensel kategoriler aracılığıyla açıklaması arasındaki ilişki gibidir (Özel, 2011: 54-55). Marksizm, Özel için, aynı zamanda, mistifikasyonlardan kurtulmak, olayların ardındaki gerçek sebebi araştırmak, aralıksız sürekli bilgilenmeye bel bağlamanın üstünlüğü ve buradan yola çıkarak geleceğin dünyasını kurmak anlamına da geliyordu. Fakat Özel, Marksizmin bir başka mistifikasyona kapı araladığını ve bir tür ilahiyata dönüştüğünü fark edecektir. Üstelik Marksizm, aslında, burjuva düşüncesinden ciddi bir kopuşu da içermemektedir. Marx ayrıca, Doğulu milletlerin özgünlüğünü ciddiye alan bir düşünür de değildir. Marx, “[o]nların da modernleşme aşaması geçirdikten sonra Batılı kavimlerle aynı kaderi paylaşmalarını öngörüyordu” (Özel, 2011: 83). Kısacası sosyalizm, “sadece öne aldığı meseleler ve aydınlattığı gerçekler bakımından değerli bir yöntem” olabilir ancak (Özel, 2011: 57). Özel sosyalist bir teoriden beklentisini, yani “kendi ülkemde tehlikeli olmamak, kendi ülkemi tehlikeye atmamak” fikrinin karşılığını artık bulamadığında, Türkiye’de sosyalist olmanın son gerekçesinin de anlamını yitirdiğini söyleyecektir. Bu yüzden, Özel, “Türkiye’de sosyalist olmanın, sosyalistliğe yakışır bir gerekçesini bulmak mümkün değildir” diyebilmektedir (Özel, 2011: 75).

Özel’e göre, işçi sınıfı, üretim güçleri gibi terimlerin açıklayıcılık gücünün bulunmadığı Türkiye gibi bir ülkede sosyalist ve komünist gibi adlandırmaların bugün dahi gerçekliği üzerinde düşünmek gerekir.

Eğer komünistliği kendine yakıştıran kimse Türkiye üzerinde çıkarları bulunan bir siyasi gücün temsilcisi, ajanı, casusu değilse, nedir? [...] Sosyalizmin, komünizmin, Marksizmin Türkiye’de mekân tutabileceği bir toplumsal unsur, yaşayan bir değer var mıdır? Yoksa sosyalistlik (bütün varyantlarıyla) Türkiye’de Budist olmak gibi sürrealist olmak gibi bireyin kendi dünyasında kapalı kalan seçmeleri ilgilendirdiği için hiçbir toplumsal ağırlığa sahip olmadan varlığını sürdüren bir düşünce tarzı mı? (Özel, 2011: 74).

Özel, *Türkiye Günlüğü* yazarları gibi, solun varlık gerekçesini Batılılaşmaya dayandırmak gerektiği ifade eder. Sosyalizm, Tanzimat’tan beri ipleri elinde tutan ve Türkiye’nin yaşama şansını dünya sistemi ile uzlaşmada bulan bir anlayıştır. Halkın desteğine başvuran sol, karşılık bulamayınca ya saf dışı edilmiş ya da devlete sığınmak zorunda kalmıştır; 1971’den sonra ise devletten yediği darbeyle dışarıdan destek aramak zorunda kalır. Kısaca, sol için Türkiye’de “toplum içinde tanınabilir türden bir haklılık tecessüm” etmemiştir (Özel, 2011: 95).

Yerli olmama eleştirisi, sosyalist bir dergi olan ve ilerleyen sayfalarda görüşlerine yer verilecek *Birikim* dergisi yazarlarına da yönelecektir. Alkan, genel olarak sol için söylediklerinin *Birikim* için de geçerli olduğunu iddia eder. Alkan, önce *Birikim*’in getirmiş olduğu fikriyat ile Türkiye’nin toplumsal gerçekliği arasındaki uyumsuzluğa dikkat çeker. “*Birikim* Batılı endüstri toplumlarının ızdırabıyla yoğrulmuş bir fikriyatın kültürünü, Batı’ya pek az benzeyen ve henüz endüstrileşmekte olan bir ülkede inşa etmeyi gaye edinmiş bir dergi. Böyle bir dergi için teorinin lokal ihtiyaçlara cevap vermesi ve diriliğini koruyabilmesi bakımından ‘yerlilik’ şüphesiz en büyük problemler alanını teşkil edecektir.” Başka bir deyişle, *Birikim*’in Türkiye gerçeklerine uzak kalışı yabancı teorilerle beslenmesinden kaynaklanır. Öyle ki, *Birikim*’in Türkiye gerçekliğini yalnızca “empati cihazı yardımıyla” anlama gayretinin sınırlılığı, (her i’tizal hareketinde görülebileceği gibi), onu “teori ile tatbikat arasında dramatik medd ü cezirlere düşür kıl[maktadır]” (Alkan, 1997: 76). Alkan Türkiye’de *Birikim*’in yerlilik problemini yalnızca “empati cihazı yardımıyla” ele almakla yetindiğini - dolayısıyla yerliliğe hala dışarıklı kaldığını- iddia etmekte ve bunu söylerken kendisinin durduğu yerli fikri mevzi karşısında

Birikim'in bir i'tizal hareketi olarak kaldığını söylemektedir. Alkan, *Birikim*'i "ne düşünüyorlar bakalım?" merakını tatmin edecek i'tizal noktasından "ne düşünüyoruz bakalım?" sorusunun muhatabı olacak yerli bir noktaya davet etmektedir (Alkan, 1997: 75-76).

İlginç olan nokta Alkan'ın eleştirilerine benzer bir eleştirinin sol görüşlü bir yazar tarafından da dile getirilmiş olmasıdır. Kendini sosyalist olarak tanımlayan Aydın Çubukçu, *Birikim*'i öncelikle, teoriyi siyasi pratikten daha önemli görmekle eleştirir. "Bir siyasal akıma dönüşmemeye gösterilen özel özenin, işçi ve emekçi sınıflar hareketinin 'üzerinde' durma tercihinin bir sonucu olarak biçimlendiğini ve bunun *Birikim*'e genel niteliğini verdiğini söyleyebiliriz" (Çubukçu, 1997: 106). Devrimci bir pratiğin esaslı öznelinin dışında konumlanmak Çubukçu'ya göre "yere basmayan" bir teori hareketi olmaya yol açar. İşçi hareketiyle bağının zayıflığı nedeniyle, *Birikim* Türkiye'deki geleneksel solun (*Kadro* ve *Yön* dergileri) ve Türk aydınının (Tanzimat ve İttihat Terakki'den bu yana oluşan aydın modelinin) bir parçası sayılmalıdır. *Birikim* yazarları, teorik meselelerde, tıpkı geleneksel sol hareketlerde görüldüğü gibi, "Türkiyeli aydının genel ve tarihsel karakteristiği olan, 'ecnebi'lik" hatasını sürdürmektedir (Çubukçu, 1997: 107). Anlaşılabilceği gibi, Çubukçu, *Birikim*'in işçi sınıfı ile arasındaki kopukluğu vurgulamakla yetinmiyor ve "Avrupa'da olup biten ne varsa" aktarmasıyla sınırlı teorik işlevini ecnebi kalışının nedeni olarak görüyor (Çubukçu, 1997: 108).

Özetle, sağ entelektüelin yerlilik meselesi üzerinden sola yönelik eleştirisi dört konu üzerinde odaklanıyor: (1) Dine, tarihe ve geleneğe karşıtlık; (2) birinciyle ilişkili olarak, toplumla irtibat kuramamak; (3) ithal teorilerle çok fazla meşgul olarak Türkiye gerçekliğine uzak kalmak, onu açıklayamamak; (4) Türkiye'nin çıkarlarına karşı olan siyasi sonuçlara bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde hizmet etmek.

2. SOLUN ELEŞTİRİLERE CEVABI

Sol görüşlü entelektüellerin yerlilik konusundaki eleştirilere nasıl cevap verdikleri ve yerliliği nasıl anlamlandırdıklarını *Birikim* dergisi yazarlarından takip etmek mümkündür. Doğrudan

doğruya burada eleştirileri sıralanan sağ görüşlü entelektüellere cevap veren Birikim yazarları, bir taraftan sağın yerlilik eleştirisinin hakkını vermeyi deneyecek, diğer taraftan yerlililiği çeşitli nedenlerle eleştiriyi tabi tutacaklardır.

2.1. Yerlilik Eleştirisinin Hakkını Vermek

Tanıl Bora *Birikim*'in 100. sayı değerlendirmesinde, yine bu sayıda yapılan eleştirileri de dikkate alarak, hem derginin yerliliğe gittikçe artan bir dikkat gösterdiğini hem de ilerideki sayılarda bu konuya daha fazla yer ayrılacağını/ayrılması gerektiğini belirtiyor.

Birikim'den beklenen ve bilhassa beklenmesi gerektiğini düşündüğüm bir başka hizmet, memleketle ilgili her türlü teferruata 'iyi' bakmasıdır. Yeni Birikim'in eski Birikim'e göre gelişme kaydettiğini rahatlıkla söyleyebileceğimiz bir saha burası. Memleketin özgül şartlarına, siyasal dokusuna, toplumsal yapılarına, tarihsel sürecine, beşeri coğrafyasına, kültürel değişimine dönük tetkikler, dergide sürekli yer buldular. Bu tetkiklere reel politikacı tavrından, propagandacı-ajitâtörden farklı, "nazari" ve zaman zaman soğuk bulunan bir bakış hâkimdi kuşkusuz; fakat bu gerçeklikle yaşadığının, onun bir parçası olduğunun idraki içinde olan, sesini ve mesafesini bu idrakin ve 'sınırlı sorumluluğunun' bilinciyle ayarlayan bir bakıştı bu. 'Yerliliği' tafraya veya melankoliye dönüştürmeyen 'sakin' ve sahici bir yerli bakıştı. Birikim hakkında 'uçuk' ve özellikle dergiyi izleyen milliyetçi-muhafazakâr aydınlardan gelen- 'yabancı/Batılı' dokundurmalarının en abes olduğu saha da bence burası; Birikim'in, milliyetçi olmaksızın memleketçi, 'biz bize benzeriz'ci ve 'devlet bizim devletimiz'ci olmaksızın yerli bir bakış açısını genişlettiğini düşünüyorum (Bora, 1997: 59-60).³

Birikim'de yerliliğin dosya konusu yapıldığı 111-112. sayının sunuş yazısında, *Birikim*'in yerlilik konusunda bahsi geçen eleştirileri belirli ölçütlerle kabullenmeye hazır olduğu ifade ediliyor. "Solun 'yerlilikle ilgili bir sıkıntısı ya da bir açığı veya bir kompleksi var mıdır, olmalı mıdır?" sorusuna, yalnızca "esaslı ve can alıcı suçlamalardan biri" olduğu için değil; solun etkinlikle, kitlesellikle, iletişim ve ilişki kurmayla ilgili zaaflarının beraberinde yerlilikle ilgili kaygıları doğurduğu söylenerek olumlu cevap veriliyor. "O halde bu, hesaplaşılması, sorgulanması, üstüne düşünülmesi gereken bir kaygıdır." Yerlilik konusu kolayca bir

³ Aynı iddia için ayrıca bkz. (Bora, (1998b: 48, dipnot 3).

tarafa bırakılabilecek bir konu değildir. “Yerliliği bir mitos olarak, milliyetçi zihniyetin bir allı pullu bir yansıması olarak mahkûm etmeli, böyle bir kaygıdan sıyrılmalı mı? Yoksa belki ‘yerlici’ ağzların söyleyegeldiğinden farklı da olsa, içinde sahicilik, hayatiyet, sıcaklık barındıran bir toplumsallık rabitası olarak yerlilikte kayıtsız kalınamayacak bir hakikat saklı mıdır?” (Birikim, 1998: 31). *Birikim* yazarları özellikle bahsi geçen sayıda ikinci soruya evet diyen cevaplar geliştireceklerdir.

Aynı sayıda yer alan yazısında, Bora memleketten kopukluk, yabancılik ithamlarının “dile getirenlerin zihniyetinden bağımsız olarak, uyarıcı bir işaret sayılması gerektiğini” söyler. Hem yerli malzemedem hem de yerli okurdan uzaklaşmak “milliyetçi olmayan bir konumdan da endişe uyandırıcıdır” (Bora, 1998a: 251). Solda bir yerlilik kaygısının var olduğunu/var olması gerektiğini vurgulayan Tuncay Birkan da bu kaygının nedenini toplumla solun ilişki kuramamasına bağlar. “Özellikle 12 Eylül’den sonra sol, ‘iletişim kurma’, ‘meramını anlatma ve karşılık bulma’ konusunda bu ülke halkıyla ciddi bir sorun yaşamış; daha doğrusu bunu epey zamandır yaşadığı halde farkına varamamış olduğunu darbe dönemi sırasında yaşadığı korkunç yalnızlık ve terk edilmişlik (hatta ihanete uğrama) hisleriyle anlamıştı” (Birkan, 1998: 32).⁴ Birkan’a göre, sol, iletişim kurma adına kendi değerlerini, meselelerini bir tarafa bırakmadan bunları yeniden formüle edip, bu memleketin değerleriyle örtüştürmeli, genel olarak sağın hegemonyasını kırabilmelidir. Yerlilik eğer “memleketin beşeri coğrafyası’nı cidden merak edip tanıma[k]” anlamına geliyorsa bu kaygının duyulmasında bir beis yoktur (Birkan, 1998: 32-33).

Postmodernizmle ilgili tartışmaların revaçta olduğu bir dönemde Ümit Kıvanç’ın gösterdiği yerlilik hassasiyeti de, bu noktada, ilgi çekicidir. Sağ düşünürlerin ithal teoriler konusundaki eleştirilerine benzer biçimde Kıvanç, “tarihinden yoksun bırakılmış bir toplumun ferdi olarak, tarihle bağımızı daha da zayıflatabilecek eğilimlere karşı aşırı hassasiyet göstermenin [...] daha iyi olacağına

⁴ Birkan *Birikim*’in sürekli yazarlarından biri değildir. Ancak burada alıntılanan yazısı “*Birikim*’den Seçmeler” üst başlığıyla yayımlanan derlemede (Bora (ed), 2000) yer almıştır. Bu yüzden temsil edici yazılardan biri olarak değerlendirilebilir.

inanıyorum” diyerek “ithal tartışmalar”ın “köksüz ve yapay” oluşundan şikâyet eder. Kıvanç, bunun yerine, kendi meseleleri üzerinden evrensel meselelere ulaşmak gerektiğinin altını çizer. “Bana son derece makul ve basit görünen bir gerekliliğe dikkat çekmeye çalışıyorum. Ancak -bir yandan yürüyen- kendi modernleşmemizi eleştirerek açacağımız kanallardan, uluslararası, evrensel akıntılara katılabiliriz. Sınıfa alınmayan, koridordan içerideki konuşmalara kulak kabartan ve sokulmayacağı sınavlara hazırlanan ucube sığıntılar gibi davranmanın âlemi var mı?” (Kıvanç, 1999: 123-125).

2.2. Sosyoloji ve Siyaset Arasında Yerlilik

Birikim'de yerliliğin önemsendiği belirtilmekle birlikte, dergi yazarları yerlilik konusunu ele aldıklarında, sosyolojik bir durum olarak yerlilik ile politik tercihleri ve eylem ilkelerini belirleyecek değerler kaynağı olarak yerlilik arasında bir ayırım yaparlar.

Ahmet Çiğdem⁵, Türkiye'nin farklılığına yapılan vurgunun “bir açıklama ihtiyacı”nı karşılamak açısından anlam kazanabileceğini, yoksa “bir benlik yüceltimi” anlamına gelmemesi gerektiğini belirtir (Çiğdem, 2009: 7). Benzer bir biçimde Birkan da yerliliğin ontolojik değil, iletişimsel, etkileşimsel, politik bir değer olabileceğini, bunun dışında solun, evrensel ve evsiz olduğunu, “bir varoluş biçimi olarak yerliliği reddede[tiğini]” söyler (Birkan, 1998: 32-33). Bora da benzer bir ayırım yapar ve kabul edilebilir bir yerliliğin tanımını vermeyi dener. Buna göre yerlilik “[g]eniş tanımla, bir düşünceyi, bir nesnellik tanımını ya da bir özne kuruluşunu özgül tarihsel-toplumsal bağlamlara oturtmaya (ya da oradan türetmeye/oraya uyarlamaya) dönük dikkati yansıtan bir tavidir.” Bora'nın bu tanımda ifade edilenle bir sıkıntısı yoktur. Bu “tashihi tutum” zaten beklenendir. Ancak yerliliğin siyasallaşmış biçimi sorunludur: Bu anlamıyla yerlilik “kendiliğindenlik’, ‘sahicilik’, ‘özgünlük’, ‘kalıcılık’, ‘asllık’ vb. ile ilgili iddiaları bakımından ve söz konusu vasıfları bir tür meşruiyet ölçütü olarak

⁵ Ahmet Çiğdem *Birikim* dergisi yazarları gibi sosyalist değildir. Ancak dergide birçok makalesi bulunduğu gibi, kitapları *Birikim* dergisi ve yayıncılarıyla ilişkili bir yayın evi olan İletişim'den yayımlanmaktadır.

düşünsel içeriklerin önüne çıkartması bakımından, muhafazakâr bir tavra işaret eder.” Yani yerlilik bir siyasal tavra ve ontolojik bir konuma oturtulduğunda, muhafazakâr ve milliyetçi bir ideolojik tavır haline gelecektir (Bora, 2006: 445). Başka bir deyişle, “yerlilik, toplumu anlamak, açıklamak için verimli bir bakış açısı sunabilir, fakat bizatihi bir değer mefhumu olarak alınırsa ciddi hayal kırıklıklarına yol açabilir” (Bora, 1998b: 49). Çiğdem de benzer bir noktaya başka bir bağlamda yeniden değinir: “Bu toprakları özgül yapan sosyolojik ögenin keşfi, bu öge üzerinde düşünmek ve hareket etmek bir ideoloji, bir kültürel pozisyon olamaz; akli başında her insanın sahip olması gereken bir tutumdur” (Çiğdem, 1998: 87).

Yerliliğin siyasallaştırılması çeşitli sorunlara yol açabilir. Yerlilik ve farklılık iddiasını sorunsallaştıran Çiğdem “Türk ideolojileri”nin “kendisi olarak kalma” arzusunu Türkiye’nin en büyük sorunu olarak görür (Çiğdem, 2009: 162). Buna göre, ideolojilerin Türkleştirilmesi ile yerlileştirilmesi arasında bir ayrım yapılabilmelidir. İdeolojilerin Türkleştirilmesi iki nedenden ötürü bir tahrifattır. “Birincisi, Türkleştirme ameliyesi, eklemelendiği her ideolojik yönelimin tarihselliğinde verili bulunan pozitif işlevi ortadan kaldırıyor ve gerçeğinin sadece kötü bir kopyası olarak var kalmasını sağlıyor. İkincisi de, bu ‘millileştirme’ çabasının sonucunda ortaya çıkan ‘ürün’, hem kastedilen milli oluşa hem de millileştirilen ögeye uzak kalıp, sadece adıyla var olabildiğinden Türkiye’deki hegemonik bütünün takviyesine katkıda bulunuyor” (Çiğdem, 2001: 8). Bir ideolojinin gerçekten yerlileştirilmesi ise, eğer yerlileştirmeden “bir düşünceyi, bir tür kendi diline ve mekânuna çevirebilme, bu düşünceyi taşımak isteyen insana ‘ulaştırabilme’ kaygısı”nı anlıyorsak anlamlı olabilir. Sözelimi, “Marksizm evrensel bir ideoloji olarak kurgulanabilir; ancak bu kurgu her durumda, somut bir toplumsal bütünün belirleyiciliği altında gerçekleşmek durumundadır” (Çiğdem, 1996: 43). “Edimin nesnesindeki özgün öge” korunmadığında ise yerlileştirme, gelenek ve yerellik savunusuna dönüşebiliyor. Çiğdem yerliliğin “sadece bir durumun, bakışın, tecessüsün adı” olabileceğini, bunun bizatihi bir ideolojiye dönüşmesinin ancak ideolojilerin

taşralaşmasına ve tarihsel geriliğin oluşmasına ve sürdürülmesine yol açabileceğini ifade ediyor (Çiğdem, 2001: 9).

Anlaşılan yerlilik kaygısı duymak ve yerliliği sosyolojik olarak tespit edilebilir bir durum olarak önemsemek, yerliliğin sosyalist bir siyaset için içerdiği politik sorunlara yönelik ikazda bulunmayı engellemiyor. *Birikim*'de yerliliğe sağ entelektüeller tarafından kazandırılan politik muhteva kabul görmemektedir. Dahası yerliliğin sahici bir fikir adına değil, politik çıkarlar adına piyasa sürülebileceğine dikkat çekilmektedir. Ulus Baker "'yerlilik' iddiasının ardında, çok daha güçlü 'çıkarlarla', 'duygularla' karşılaşmaktan kaçınamayız" demektedir. Yerlilik iddiası geçmişe değil geleceğe yönelmiş bir tutkunun sonucudur. "Fenomenolojik 'geçmişe özlem' değerinin altında gelecek üzerinde kurulacak bir hâkimiyet güdüsü yatar" (Baker, 1998: 42). Bu noktada yerliliğin güç istenci içermesi veya bir iktidar talebine dönüşmesi söz konusudur.

Çiğdem de farklılık talebiyle, global politikada ve iktisatta güçlü olma isteği arasındaki eşzamanlılığa dikkat çekerken, yerlilik iddiasının bir iktidar isteği olarak işlevselleştiğini belirtmektedir (Çiğdem, 2009: 162). Çiğdem, bu noktada, başkalık kavramıyla özgüllük kavramını birbirinden ayırıyor. "'Başkalık' kavramı, bir taraftan bütün gayretiyle 'öteki' olmaya ilişkin bir kararlılığı taşımak, diğer taraftan 'kendisi' ('olarak') kalmak iddiasına işaret eder ve hem toplumsal yapı analizlerinde hem de düşünce tarihi çalışmalarında benzeri başka kavramlardan, örneğin 'özgüllük' kavramından ayırt etmek gerekir. Çünkü herhangi bir topluma ilişkin özgüllük talebi, bu talebi haklılaştıracak objektif bir karşılığa sahipse anlamlı olabilir. 'Başkalık' talebiyse, nesnel karşılığı olmasa bile, söylemsel olarak ayakta durabilir." Anlaşılabileceği gibi, başkalığın özgüllükten farkı onun politik içerimlerinde saklıdır. MDD [Milli Demokratik Devrim], Kadro dergisi ve çeşitli sağ muhafazakâr örnekler veren Çiğdem, başkalık iddiasıyla anti-demokratik politik yönelimler (politik-bürokratik vesayeti kurumsallaştırmak gibi) arasında doğrudan bir ilişki bulur (Çiğdem, 2007: 71). Dahası, başkalık iddiası, Osmanlı'dan

Cumhuriyete tüm ideolojik pozisyonlara sirayet edecek hegemonik bir güce kavuşur (Çiğdem, 2007: 73).

Geçmişin değerlerini korumaya yönelmiş yerlilik iddiası, demokratik bir hegemonya siyaseti çerçevesinde kendini savunma talebinin sınırları dışına çıktığında, kolaylıkla zenofobiye, ırkçılığa ve faşizme yol açma potansiyeline de sahiptir (Baker, 1998: 42). İnsel “yerlilik olgusunun” ortaya çıkışını faşizm bağlamında ele alacaktır. Yerlilik uluslararası pazar ekonomisinin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan ortak yaşam ve kader cemaati arayışının bir sonucudur. Faşizmin doğuşuyla yerlilik talebi çakışır. Yerlilik faşizmin olgunluk aşamasında “ulus-halkın oluşturduğu bütünsel kütlenin tüm evrenselci kozmopolitizmlerine karşı koruyan bir zırh olarak işlev” görmeye başlar (İnsel, 1998a: 88). Bora ise yerliliğin faşizme yönelmesinin içsel gerekçelerini sunar. “Yerliliğin terkisindeki memleket-coğrafya-toprak-iklim kavramlarının oluşturduğu yumak, bu yükümlendirmeyi büsbütün ‘tabiatın emri’ havasına sokmaya, organizmacı-faşizan bir renge büründürmeye yatkındır.” Yerlilik dışlama, yalıtma, kör düşmanlık üretir; değişmez bir özün tarih içindeki seyrini aradığı için değişim dinamiklerini görmez; nüfusları biz-onlar şemasına indirgeyerek homojenleştirir (Bora, 1998c: 48). “Yerliliğin mefhum-u muhalifinin *yabancılık* olduğunu unutmamalı. Yerlici söylem, tanımı gereği, *zenofobik* bir uğrağı barındırır. Yerliliğe vurgu, ‘iç-dış, ‘biz-öteki’ ayrımlarını sabitleme saplantısına yatkındır; bu ayrımları muğlâklaştırabilecek geçişkenlikleri, alışverişleri, ucu açıklıkları tekinsiz bulur” (Bora, 2006: 458). Yerliliği sırf bu yüzden bile milliyetçilikten arındırmak gerekir. “Bahse konu edilmese bile verili olan bu kutupsallık nedeniyledir ki yerlilik, ‘masum’ bir ‘buradalık’ tan, herhangi bir özel yere, herhangi özel yerlerin her birine gösterilecek ilgiden ibaret kalmaz; belirli bir yerlilik anlayışının ölçüleri doğrultusunda aidiyet ve sadakat denetimine koyulur” (Bora, 2006: 458-459). Bora (Alkan’dan aktararak) “ülkenin ve toprağın kültür şifrelerinin” bu ülkede söz sahibi olmanın vizesi sayılmasını benzer bir otoriter siyasete meyillin göstergesi olarak sunacaktır. (Bora, 2006: 459).

Bir ötekenden, dış düşmandan anlamını alan yerliliğin kullandığı siyasal dil ise tepkisel olmaya mahkûmdur. “Yerlilik, kâh emperyalizme, bir süper güce, kolonyal metropole karşı direniş olarak var olan milliyetçiliğin özelliklerini benimser ve Üçüncü Dünyacılık söylemi içinde kendini ifade eder. Kâh siyasal veya dini anlamda evrenselliğe karşı muhalefetin yoğunlaştığı alan olur ve kültürel göreleliği yüceltir, yereli mutlaklaştırır.” Bu söylemle kendi homojenliğini sağladıkça, hitap ettiği bütünün heterojenliğini görmezden gelmeye eğilimli hale gelecektir. Yerlilik, evrenselin kendini ifade ettiği alan karşısında bir ret cephesi oluşturmaya çalışırken, toplumu organik bir biçimde tasavvur ve organize eder ve kendisine göre alt kimlik olarak konumladıkları karşısında da tahakkümcü bir siyasete dönüşür. Toprak, tarih ve kan bağı yerliliğin kendini tanımladığı unsurlardır. Bütün bunlar açısından yerliliğin milliyetçilikle arasında olan ince sınır da aşılmış olur. “Yerlilik ideolojisi ulusalcı yaklaşımı toplumsal açıdan ete kemiğe kavuşturur” (İnsel, 1998b: 139).

Yerlililiğin tepkisel bir söylemden faşizmin zırhına dönüşmesini kolaylaştıran ise özellikle içerdiği belirsizlik olacaktır. “Türkiye’de yerlilik savunucularının sıkıntısı, yerliliği tanımlayan unsurların dil/etnik kimlik mi, dil/din aidiyeti mi, yoksa üçü birden mi olduğu konusundaki belirsizliktir” (İnsel, 1998c: 154-156). Bora, tıpkı Çiğdem gibi, yerliliğin cevherinin belirsizliğinin yerliliği tanımladığını söyler (Bora, 2006: 446). *Türkiye Günlüğü*’nde sunulan yerlilik iddiası da bunu örnekler. “‘Zaten olan’, ‘kendinde’ bir millilik hali vurgulanır bu mefhumla. Bu halin, kültürel ve sosyo-psikolojik açıdan, Batı ilhamlı modern milliyetçiliğe olan üstünlüğü ve ona nazaran dayanıklılığı öne çıkartılır” (Bora, 2006: 457). Böylece, yerliliğin politikası bir tür otoriterliği çağrıştıran anti politikaya dönüşür.

Yerlililiğin milliyetçiliği-muhafazakârlığı dahi yerli görmeyişi, yerli olanı “siyaset ötesi bir kendilik hali” (Bora, 2006: 458) olarak görüşü ve buna rağmen içeriğin belirsizliği *Birikim* yazarlarının yerlilik konusunda teyakkuz haline geçişine sebep olacaktır. Fakat daha can alıcı bir eleştiri, yerlilik iddiasının kendisinin yerliliğin hakkını veremediği noktasındadır.

2.3. "Sağ Ne Kadar Yerli"

Birikim yazarları, yerlilik fikrini, yalnızca siyasi sonuçları açısından değil, "nesnellik" iddiaları açısından da eleştiriye tabi tutacaklar ve hem Batılılaşma deneyiminin hem de globalleşmenin aynılaştıran süreçlerinin meydana getirdiği bir toplumda hala yerli kalabiliyor olmanın imkânını sorgulayacaklardır.

Baker, aynılaştıran süreçleri içeren global kapitalizm içinde yerli olmama suçlaması yapanların ne kadar yerli olduklarını sorar (Baker, 1998: 46). Birkan'a göre ise ev metaforunu kullanan ve evin karşısında Batı'yı ve evrensel değerleri (demokrasi, özgürlük) gören yerliler (İsmet Özel, Beşir Ayvazoğlu, A. Turan Alkan), yani "devraldığı gelenekleri geri dönüşsüz bir biçimde dönüşmüş bir halde sürdüren bu 'millet'in Batılılaşma macerasını hala bir 'evden kaçış' olarak görebilenler, bahsettikleri 'ev'in yerinde yellere estüğünü görmek istemezler" (Birkan, 1998: 34). Bora da, benzer bir anlama gelmek üzere, yerli olana modernleşme deneyimimiz de dahildir diyecektir. Ayrıca yerlilerin modern deneyimi yerli olarak görmemesinin "dikkatleri kısıtlayıcı bir işlev"i olduğunu belirtecektir (Bora, 2006: 459). 1980'den sonra kapitalist ilişkilerin yoğunlaşmasıyla ve yerli kültürel malzemenin bir taraftan dolaşım yoğunluğu artarken diğer taraftan "otantik bağlam"ından koparılıp metalaştığı ve yerli olmayan bir çok kültürel kodun ilginç melezlenmelere yol açarak dahil edildiği bir yerde, sağın yerlilik iddiası ancak bu garip durumu idare etmek ve insanlara bir dayanak sağlamak için işlevselleşebilirdi. Türk sağı, kendi iddiasının aksine, bu çağdaş duruma yabancılaşmış ve memleketi tanıma zaafı içine düşmüştür (Bora, 1998b: 48-49).

Modernliğin belirleyiciliğine yönelik bu körlük, yerlilik iddiasının kendi modernliğini görmesini de engeller. Yerlilik iddiasının kültürel bir iddia olduğuna dikkat çeken Çiğdem, "kültür kavramının yeniliği bu sahiplenişin kökünün çok eskilere gidemeyeceğini gösterir. Yerliliğin tarihsel yeniliği, yerlilik dayanaklarının (ve bu arada özellikle kültürün) modernliğe bağlı olarak gelişmesinden kaynaklanır" demesine rağmen, modernlikle yerliliğin aynı ruhu taşıdıklarının yine de söylenemeyeceğini belirtir. Aksine modernlik ve yerlilik karşıt ruhlara sahiptirler.

“Modernliğin yaymaya, merkezles-tirmeye ve deneyime açmaya yönelik çabası, yerlilik iddiasının içine kapanma ve kendisi olarak kalma tepkisiyle karşılaşır” (Çiğdem, 1998: 85). Bu durum, Türk ideolojilerinin Türkiye gerçekliğine kendi iddialarının aksine gereken dikkati gösterememesine yol açacaktır. Çiğdem, bu noktada İslami hareketi örnek olarak gösteriyor ve İslami hareketin yerli gerçekliğe gerekli önemi veremediği gibi (Çiğdem, 2001: 115-116), modernliği de gereği gibi dikkat almadığını vurguluyor. Çiğdem’e göre, “Modernite öncesine dönmenin, onu aşmak ya da dışında kalmaya çalışmanın, dışında kalabileceğini varsaymanın sığınacağı yer ancak söylemsel olabilir [...]”; çünkü “[n]iyetleri ve teorik tercihleri, politik hedefleri ne olursa olsun, en radikalinden en liberaline, bütün düşünce formlarını ve bu formların ifade edilme biçimlerini, dolayısıyla epistemolojisini ve sosyolojisini belirleyen şey; modernitenin kendisidir” (Çiğdem, 2001: 78-79). Çiğdem Habermas’ın “modernliğin biz ölümlüler için ikinci bir tabiat haline geldiği” fikrini hatırlatıyor. Dolayısıyla bir gelecek perspektifine sahip olmak için ancak modernitenin perspektifini benimsemek gerekecektir (Çiğdem, 2001: 82). O halde sorulması gereken soru, İslâm düşüncesinin modernite dışında değil içinde temellendirilmesinin imkânı sorusudur. Bu soru “Müslüman olmanın ayrıcalığına dayanılarak görmezlikten gelinemez ve ayrıcalık konumu içerisinde gerçekleşemez. Çünkü katışıksızlık ve otantisite, herkese ne kadar uzaksa, Müslümanlara da o kadar uzaktır [...] Müslümanlar için farklı bir dünya, farklı bir toplum yok” (Çiğdem, 2001: 83-84).

Çiğdem, ayrıca, bir düşüncenin Batı’dan geliyor oluşuna yönelik eleştirilerin bir noktaya kadar haklı olduğunu ama faydasız bir eleştiriye dönüştüğünü belirtiyor (Çiğdem, 2001: 102). “Batı yaşadığımız dünyaya ve gerçekliğe içkindir; bu içkinliğin aşılabileceğine inanmak için, insan davranışlarından teknolojiye kadar uzanan geniş bir alanda fiziksel, biyolojik, kültürel ve toplumsal radikal dönüşümler gerçekleştirmek gerekir ki, bu da fiziksel anlamda yeni bir gezegen yaratmakla özdeş bir durum olacaktır.” Batı medeniyetine kayıtsız kalmayı kendini antropolojik bir kendilik olarak kurmakla eşanlamlı olarak anlıyor Çiğdem:

“Batı medeniyetine, kültürüne ve düşüncesine ‘kayıtsız’ kalabilen toplumlar, bildiğimiz anlamda toplumlar olmayıp, ‘tarihsiz’ insan topluluklarıdır- ancak antropolojik bir araştırmanın nesnesi olabilecek insan toplulukları” (Çiğdem, 2001: 102). Bu yöndeki tavrını sürdüren “gelecek bir geçmiş tasarısı” olarak İslâm düşüncesi “bütün dini düşünceler gibi gerçekte modern zamanlar için anakronik bir düşünce” olarak kalmaktadır. İslâm düşüncesinin böyle olmasında kendisinden kaynaklanan nedenleri olduğu gibi dini düşüncenin/din kurumunun modern zamanlardaki konumundan kaynaklanan nedenleri de vardır (Çiğdem, 2001: 77). Geçmişin yalnızca geçmiş olmadığını, tarihi de içerdiğini inkâr ettiğinde otoriter bir dil bu tür bir düşünceye karışır. Çiğdem, yeni-cemaatçilik, postmodernizm gibi siyasetlerin bu otoriteryanizmi gizlemek için, İslâm düşüncesi için işlevselleştirdiğini belirtir. Böylece İslâm düşüncesinin “bütün düşünceler gibi, tarihle, toplumla ve insanla bağlı ve sınırlı olduğunu görmesi” zorlaşmıştır (Çiğdem, 2001: 83). Özgünlük iddiası ancak “tarih dışı” kalma pahasına dile getirilebilir (Çiğdem, 2009: 161). Çiğdem’in önerdiği, her şeyden önce, modernliğin dışında olmadığımızı kabul etmektir. “Batı’yla ‘çağdaşız’; Marx Almanya’sının aksine, bizim bu toplumsal çağdaşlığı, düşünsel düzeyde de taşımamız gerekiyor. Daha Ortodoks bir ifadeyle, somut gerçekliği, kendi gerçekliğimiz olarak kavramsallaştırmakla yükümlüüz” (Çiğdem, 2001: 125). Sadece somut gerçeklik olduğu için değil, Türk toplumunu tarihe yeniden dâhil etmek için ve “daha insani ve özgür bir toplum” olabilmek için de Batılılaşmak adeta bir zorunluluk halini almıştır. (Çiğdem, 2007: 81).

Sonuç olarak, *Birikim*’de, yerli gerçekliğin, onu da kapsayan daha geniş bir gerçeklik (kapitalist modernlik) tarafından belirlendiğine yönelik vurgu, sağın *asıl* yerli gerçekliğe ne kadar uzak kaldığının vurgulamak içindir. Böylece, sağın, sola yönelttiği yerli olmama eleştirisi, bir bakıma, sağın kendisine dönmüştür. Ayrıca, modernliği teknik gerekçelerle değil, insani yaşamın ilerici bir uğrağı olduğu için sahiplenmemiz gerektiği fikri, solu sağ düşünceden önemli ölçüde ayırmaktadır.

SONUÇ

Yerlilik konusunda, sağ ve sol düşünceyi temsilen ele alınan yazarların yakınlaştığı bazı noktalar bulunmakla birlikte uzlaşamayacakları meseleler hala varlığını sürdürmektedir. Uzlaşılan ve çatışmanın sürdüğü meseleler şöyle özetlenebilir:

1. Sağın dine ve topluma yabancılaşma konusunda yönelttiği eleştiriler sol tarafından kabul görmüştür. Sol, toplumla ve toplumun değerleriyle münasebeti artırma gerekliliğini vurgulamakta, bunu gerçekleştirememenin solun bir zaafı olarak kaldığını kabul etmektedir. Solun, Türkiye’de taban bulabilmesinin yolu sol değerlerin geleneksel değerlerin dili içerisinde ifade edilebilmesine bağlıdır. Bu durumda, hem bu geleneklerle hem de bu geleneklerin taşıyıcısı olan toplumla irtibat kurmak için solun yalnızca biçimsel anlamda değil, özsel olarak da bu dili bir biçimde kendi değerlerine eklemesi gerekir.⁶

2. Batılı teorilerin, tartışmaların, kavramların vs. yoğun alınılanlarıyla tenkit edilen solun, bu eleştiriyi bir taraftan kabul ederken diğer taraftan anlamlı bulmayacağı açıktır. Çünkü sol, ülke gerçekliğini kapitalist dünya gerçekliğinden ayırmaz ve Türkiye gerçekliğini anlamak için dünya gerçekliği üzerinden ortaya koyulan farklı teorilerle irtibat içinde olmayı önemser. Özellikle Marksist/sosyalist yaklaşımların takip edilmemesi düşünülemez.

3. Türkiye gerçekliğini kapitalist modern dünya gerçekliğinin bir parçası olarak görmek, modernliğin/modernleşmenin toplumları benzerleştirdiğini kabul etmek, sol açısından, “yerli gerçekliğin” artık ne kadar yerli kalabildiği sorusunu gündeme getirmiştir. Yerli gerçekliği yabancı teorilerle inceleme eleştirisi de bu noktada anlamsızlaşacaktır. Sol, ayrıca, kapitalist modernliğe bu derece maruz kaldığı bir çağda sağın ne kadar yerli kalabildiği ve bu yerlilik iddiasının bir söylemden öteye gidip gitmediği şüphesini dile getirir.

⁶ Bu konuda, Birikim yazarlarından biri olan Murat Belge hakkında yapılan şu çalışmaya bakılabilir: Erbaş, 2015.

4. Sol görüş, yerliliğin muğlak bir içeriğe sahip olduğu ve bir iktidar istenci olarak ortaya çıktığı tespitini yaparken, yerliliğin demokratik olmayan siyasetlere zemin hazırlayabileceği kuşkusunu dile getirmiş olur.

Bu tartışmanın sonucunda yerlilik tartışmasını belirleyen bir sorunsal tespit etmek mümkündür. Bu sorunsal, *yerlilik* ile *yerlililik* arasındaki bir uzlaşmazlık olarak tanımlanabilir. Yerlilik, Türk toplumunun tarihsel ve toplumsal özgüllüklerini tespit etmeyi ve yalnızca sosyolojik değil siyasi başarının da bu özgüllüklerin dikkate alınmasıyla gerçekleşebileceğini öneren bir fikirdir. Yerlililik ise yerliliğin nesnelleştirilebilir iddialarından farklı olarak siyasi tercihlere işaret eder. Çok farklı biçimler alabilen yerliliğin tüm içerimlerini solun kabul etmediği yukarıdaki örneklerde görülmüştür. Yerlilik konusunda belirli bir uzlaşma sağlanabilse dahi yerlililik konusunda siyasi tartışmaların sonuçsuz kalmasının kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alkan, A. T. (1999). "Fikir Konformizmine Veda: Yerliyim, Yerlisin, Yerli!". *Cogito*. (21): 89-98.
- Alkan, A. T. (1998). "Türkiye'de Yerlilik: Yerlilik ve Sol İlişisine Dair Bir Dış Bakış". *Birikim*. (111/112): 76-80.
- Alkan, A. T. (1997). "Ne Düşünüyoruz Bakalım?". *Birikim*. (100): 75-76.
- Baker, U. (1998). "Yerlilik Bir Aşındırma Denemesi". *Birikim*. (111/112): 41-46.
- Birikim. (1998). "Yerlilik: Gerçek ya da Maske". *Birikim*. (111/112): 31.
- Birkan, T. (1998). "Sol: Evin Reddi". *Birikim*. (111/112): 32-40.
- Bora, T. (2006). "Muhafazakâr Yerlilik Söylemi". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (5-Muhafazakârlık)*. T. Bora ve M. Gültekingil (Editörler). İstanbul: İletişim Yayınları. 445-459.

- Bora, T. (ed.) (2000). *Yeni Bir Sol Tahayyül İçin-Birikim'den Seçmeler 1-*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (1998a). "Dergicilik Deneyimi: Sosyal Bilimler Pratiğinde Bir Anlam Arayışı". *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Yeni Bir Kavrayışa Doğru-Sempozyum Bildirileri-*. İstanbul: Metis. 247-254.
- Bora, T. (1998b). "Sol ve Yerlilik Meselesi". *Birikim*. (111/112): 47-55.
- Bora, T. (1997). "100 Sayı Birikim-Neye Yaradı?". *Birikim*. (100): 57-60.
- Çiğdem, A. (2009). *D'nin Halleri, Din, Darbe, Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiğdem, A. (2007). "Batılılaşma, Modernite, Modernizasyon". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. (3-Modernleşme ve Batıcılık)*. T. Bora ve M. Gültekinil (Editörler). İstanbul: İletişim Yayınları. 68-81.
- Çiğdem, A. (2001). *Taşra Epiği, "Türk" İdeolojileri ve İslamcılık*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Çiğdem, A. (1998). "Yerlilik Üzerine Tezler". *Birikim*. (111/112): 84-87.
- Çiğdem, A. (1996). "Marx, Marksizm ve Ötesi". *Birikim*. (84): 39-45.
- Çubukçu A. (1997). "Türkiye Aydınının Birikimi". *Birikim*. (100): 106-108.
- Erbas, Y. (2015). "Murat Belge: Yerli Bir Sosyalist mi?". *Birey ve Toplum*. 5 (2): 5-42.
- Hocaoğlu, D. (2002). *Bir Entelijansiya Kritiği, Düşük Şiddetli Devrim*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- İnsel, A. (1998a). "Yerlilik: Bir Zırh. Birikim". *Birikim*. (111/112): 88.
- İnsel, A. (1998b). "Yerlilik-Milliyetçilik". *Birikim*. (111/112): 139.
- İnsel, A. (1998c). "Yerlilik ve Devlet". *Birikim*. (111/112): 154-156.

- Karpat, K. (1967). "The Turkish left". *Journal of Contemporary History*.
1 (2): 169-186.
- Kısakürek, N. F. (2012). *İdeolocya Örgüsü*. (ondokuzuncu baskı).
İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kıvanç, Ü. (1999). *Demiş Bulundum, Memleket Ahvali Üstüne Yazılar*.
İstanbul: Birikim Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2006). "Batılama" *Düzeninin Yabancılaşması*.
(dördüncü baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Mardin, Ş. (2005). *Siyasal ve Sosyal Bilimler* (Sekizinci baskı),
İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özel, İ. (1984). *Zor Zamanda Konuşmak*. İstanbul: Dergah Yayınları
- Özel, İ. (2011). *Waldo Sen Neden Burada Değilsin?* (Ondördüncü
baskı). İstanbul: Şule Yayınları.
- Tevetoğlu, F. (1967). *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*
(1910-1960). Ankara.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.